

Fællesskaber er essentielle for overlevelse i og udenfor fængsler i Myanmar

- et etnografisk studie af hvad fanger oplever og hvordan det påvirker deres liv efter løsladelse

Liv Gaborit, ph.d. (Roskilde Universitet), post.doc. (Lund Universitet)

I Myanmar sidder knap 100.000 stuvet sammen under dårlige forhold i fængsler bygget til 66.000. I cellerne bor op mod 100 mennesker sammen og får mad der kun akkurat er nok til at overleve. Fængslerne huser både personer dømt for kriminalitet og politiske fanger. I min forskning ser jeg på, hvad politiske og almindelige fanger, oplever, hvordan de kommer igennem det, og hvad det gør ved dem, når de løslades. Min forskning viser at fællesskaber er essentielle for at klare sig igennem livet i fængsel og for at etablere et liv efter løsladelse. Det er fællesskabet, der gør fanger i stand til at holde fast i en fornemmelse for virkeligheden mens de gennemgår ekstreme oplevelser. Efter løsladelse er det en ny plads i et større fællesskab, der er afgørende for om de kan genetablere et liv, eller om de bliver subsistensløse og kæmper for overlevelse fra dag til dag. Fællesskabet er vigtigt for fangers velbefindende og afgørende for om fængsler kan leve op til deres funktion og skabe dydige samfundsborgere.

På verdensplan er over 11 millioner mennesker i fængslet. Det er de fordi vi mener at fængsler forebygger kriminalitet. Men så simpelt er det ikke. Forskning viser, at selv i lande, hvor fanger afsoner under relativt gode forhold med tilbud om uddannelse og rehabilitering, har fængsler en begrænset effekt. Mange begår kriminalitet igen efter løsladelse. Vores samfund bruger altså store økonomiske ressourcer på en institution, der ikke løser det problem, den er sat i verden for at løse. Langt størstedelen af fanger afsoner i lande, der kæmper med fattigdom, og hvor forholdene i fængsler er langt dårligere, og tilbud om rehabilitering og uddannelse er få eller fraværende. I mange af disse lande er fængsler lig menneskelige varehuse. Selvom størstedelen af verdens fanger sidder under sådanne forhold, er der meget lidt viden om disse fængsler, da fængselsforskning primært produceres i vestlige lande. Men det er svært at overføre den viden vi har, om hvordan et højteknologisk fængsel i Danmark virker, til et fængsel i et fattigt land, hvor de for eksempel kæmper med at få generatoren til at køre så de i det mindste har lys i fængslet.

Som fængselsforsker vil jeg skabe viden om nogle af de fængsler i verden, vi ved mindst om. Derfor var det oplagt at skrive en ph.d. om fængsler i Myanmar. Myanmar var indtil 2011 et lukket land for forskere, og fængsler var et politisk følsomt emne, fordi landet havde mange politiske fanger. I 2014 da jeg første gang var i landet for at undersøge muligheden for at forske, var der stadig politiske fanger, om end færre end før. Det var blevet muligt for forskere at komme ind i landet, men folk var stadig forsigtige med, hvad de snakkede med fremmede om. Heldigvis var der mange nyligt løsladte politiske fanger som ønskede at fortælle om deres oplevelser i fængslerne. Det var derfor muligt at starte et forskningsprojekt.

Et studie af fangers oplevelser i Myanmar

På baggrund ture til Myanmar i 2014 og 15 sammen med Seniorforsker Andrew Jefferson (DIGNITY), designede vi forskningsprojektet [Legacies of Detention in Myanmar](#).¹ Min del af projektet undersøgte hvad fanger i Myanmars fængsler oplevede og hvordan fængsling påvirkede deres liv. Jeg tilbragte 15 måneder på etnografisk feltarbejde i Myanmar. Fra tidligere forskning var jeg vant til at arbejde inde i fængsler, men i Myanmar havde ingen forskere hidtil fået adgang til fængsler. Jeg brugte derfor min tid sammen med tidligere fanger og fik en bedre forståelse for hvad

fanger tør sige mens de er i fængslet og efter de er løsladt. Det førte til metodeudvikling i form af en artikel om hvad der er vigtigt for at få 'adgang' til andre menneskers oplevelser. Adgang er et begreb man snakker meget om i fængselsforskning men som oftest diskuteres i forhold til hvordan man kommer ind i fængsler og hvem man får lov at tale med. Udenfor fængslerne lærte jeg at hvad jeg først troede var en begrænsning, ikke at have adgang til fængslets indre, ledte mig til en anden type adgang. Jeg fik adgang til de løsladtes liv og fulgte dem i deres hverdag, på arbejde og i hjemmet. Jeg fik ikke blot mulighed for at følge dem på tværs af kontekster, men det flyttede også magten til at definere hvad jeg skulle se, fra fængselsmyndighederne til de løsladte. Mens jeg fulgte de løsladte gennem de forskellige oplevelser opbyggedes tillidsfulde relationer, der kan være svære at danne som besøgende forsker i et fængsel. Den metodiske udvikling af begrebet 'adgang' ledte mig til at konkludere at der ligger et stort potentiale i at følge fanger på tværs af forskellige kontekster for at se deres liv fra forskellige perspektiver, og at fængselsforskning kan udføres i mange andre kontekster end selve fængslet.

Sideløbende forsøgte jeg at få adgang til fængsler. I 2018 lykkedes det. Efter halvandet års målrettet, gradvist og tålmodigt arbejde fik jeg som den første akademiske forsker adgang til Insein Central Prison. Processen for at få adgang indeholdt både et besøg fra en Burmesisk delegation til Danmark, samarbejdspartnere i både Myanmar og Danmark og at jeg gennemgik et 10 dages meditationsretreat for at blive bekendt med den meditation jeg skulle studere i Insein Central Prison. Den var et eksempel på hvordan antropologisk forskning indebærer mere organiske processer end hvad vi kender fra standardiseret naturvidenskab. Det var en indsats, der var både målrettet og systematisk, men også pragmatisk og tilpasset til de muligheder, der viste sig undervejs.

Fællesskabets betydning under og efter afsoning

I Myanmar's fængsler observerede jeg et spændende fænomen. Både fanger, som sad i isolationsfængsling, og dem som ikke sad i isolation men som deltog i meditationsretreats i fængslet berettede om at høre stemmer. I isolationsfængsling var stemmerne ofte forbundet med ubehag og i nogle tilfælde pressede de fanger til at forsøge selvmord. De fanger, der hørte stemmerne mens de mediterede, snakkede om stemmerne på mere afslappet måde. De mente at stemmerne var ånder på besøg fra tidligere liv, som var ufarlige, hvis man selv havde et godt sind. De øvede sig derfor på at have et godt sind og på at udøve kærlig venlighed (*metta*) overfor ånderne. I min forskning undersøgte jeg, hvorfor de fangers forhold til stemmerne var så forskellige, og jeg fandt frem til to afgørende faktorer: om de blev guidet igennem oplevelsen og om de var del af et fællesskab.

Det viste sig at være afgørende for de mediterende fanger, at de kunne opsøge deres meditationslærer, hvis de havde ubehagelige oplevelser. Næsten uanset hvilke problemer de bad om hjælp til, gav læreren det samme svar: Det er normalt, fortsæt din praksis, så skal det nok gå godt. Der var ikke tale om specifikke råd, men om en generel støtte og en bekræftelse i, at oplevelsen af at høre stemmer var helt normal. For fanger i isolationsfængsling var der ingen til at bekræfte, at deres oplevelser var normale, selvom det *er* normalt at høre stemmer, i isolationsfængsling. Det gjorde fangerne følte uro og havde svært ved at finde ud af, hvad stemmerne betød. Desuden var de isolationsfængslede alene med deres oplevelser, mens de mediterende fanger var en del af et fællesskab på retreatet. Fællesskabet betød, at de mediterende fanger kunne se sig omkring og se de andre mediterende sidde roligt og meditere mens de gennemgik lignende oplevelser. Fællesskabet skabte tryghed og støttede de mediterende i at fortsætte deres praksis. De isolationsfængslede

derimod havde ingen at støtte sig til. Ingen der kunne bekræfte deres oplevelse, ingen at spørge til råds, sågar ingen til at bekræfte deres fortsatte eksistens. Disse forskelle gjorde, at det at høre stemmer for de mediterende blev en relativt ubetydelig oplevelse, mens det for de isolationsfængslede blev så lidelsesfuldt at det kunne føre til selvmordsforsøg.

Et andet resultat fra denne forskning handler om, hvad der skete, når fanger blev løsladt. Efter løsladelse viste det sig, at fællesskaber var afgørende for de løsladtes mulighed for at (gen)etablere et liv. Det er svært for løsladte at finde en plads i fællesskabet, for en plads i fællesskabet kræver, at man har en rolle. Hvor andre allerede har en status, der giver dem adgang til roller, f.eks. som forælder eller kollega, så starter de løsladte fra nul, måske endda fra minus. Den status, de havde før, er forsvundet efter år i fængsel, de har mistet deres job og deres familierelationer er oftest belastede efter års fravær. Til gengæld er de nu stigmatiserede og bliver begrænset af deres fortid, når de forsøger at indtræde i nye fællesskaber. Når det kommer frem, at de har været i fængsel, bliver de ofte stemplet som kriminelle, frem for som borgere der har afsonet deres straf. I fængslet fratages fangerne den status de havde, og ved løsladelse gør stigmatisering det svært for mange at få adgang til en ny status. Derfor er det svært for løsladte at få en rolle i fællesskabet, som er nødvendig for at blive en del af samfundet.

Dette fund sætter spørgsmålstegn ved, om fængsler er i stand til at bekæmpe og forebygge kriminalitet. Hvis løsladte mødes af stigmatisering, uanset om de har ændret sig imens de var i fængsel – om de er blevet rehabiliteret eller reformeret som fængslets formål er i teorien – så afholdes de fra at blive en del af samfundet. I stedet for at gøre kriminelle til dydige samfundsborgere, bidrager fængsler til marginalisering af dem der allerede er på kanten af samfundet. Når løsladte finder sig selv på kanten af samfundet, med begrænset adgang til arbejde og sociale fællesskaber, så efterlades de i en situation, hvor kriminalitet igen kan blive nødvendig for overlevelse.

Konklusion

Min forskning handler om mennesker i ekstreme situationer, langt fra hvad vi kender fra trykke Danmark. De lever i fattigdom ukendt for os, er fængslet under ubærlige vilkår, og en del af dem oplever tortur. Af dem kan vi lære hvordan fællesskaber giver den nødvendige styrke for at overleve voldsomme oplevelser, og at det er nødvendigt at få en plads i fællesskabet efter løsladelse. De lærer os om svaghederne ved fængsler som institutioner, der også gælder her hos os. Fængsler er steder hvor mennesker fjernes fra deres liv, for at skabe afstand til den kriminelle sammenhæng de var i. Men det er også steder der sjældent skaber en ny status til de løsladte uden for fængslets vægge. Her er der brug for at andre tager over, både for at hjælpe de løsladte til det statusskifte, der var målet i første omgang og for at oprette de skader der er sket i fængslet. For hvad forskningen også viser er, at for langt størstedelen af fanger er fængsler en statsinstitution der skader dem som kommer igennem den.

Resultaterne rækker udover Myanmars grænser, ved både at gælde for fængsler generelt, og ved at lære os om almenmenneskelige mekanismer. For fanger i Myanmar er fællesskabet essentielt. Når de fjernes fra fællesskabet, er det svært at føre et normalt liv. Og når fjernelse fra fællesskabet bliver taget til ekstremt i isolationsfængsling, er det så skadeligt, at deres personlighed begynder at smuldre. Deres personlighed er skabt ikke blot inde i dem gennem kognitive processer, men gennem relationer til andre mennesker. Når man forstår personligheden som relationelt konstitueret

står det klart, hvorfor det er så skadeligt at være isoleret, og hvorfor fællesskabet er essentielt for menneskelig trivsel. Forståelse af fællesskabets betydning for almenmenneskeligt velbefindende kan overføres til en lang række sammenhænge. Den opfordrer os alle til at huske vigtigheden af fællesskabet og til at huske at invitere dem som står yderst på kanten af samfundet ind i fællesskabet.

ⁱ Legacies of Detention in Myanmar er finansieret af Udenrigsministeriet.